

Дубасенюк О.А. Особливості становлення майбутнього педагога як суб'єкта професіоналізації / О.А. Дубасенюк // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб.наук.пр. / [редкол. Л.Б. Лукьянова (голова) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К .; Нежин: Вид-во ЧП Лисенко Н.Н. , 2017. – Вип. 1 (13). – С. 30-40.(Наукове фахове видання України з педагогіки (наказ МОН № 747 від 13 липня 2015 р.).

Дубасенюк О.А., д-р пед. наук, проф.,

почесний академік НАПН України

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Особливості становлення майбутнього педагога як суб'єкта професіоналізації.

Анотація. У статті проаналізовано особливості становлення майбутнього педагога як суб'єкта професіоналізації в умовах євроінтеграційних процесів. Наведено результати дослідження процесу професійного й особистісного становлення майбутніх учителів протягом навчання у педагогічному виші. Виявлено певні тенденції такого процесу, який має гетерохронний характер, що простежується у ціле-мотиваційній, когнітивній, процесуально-діяльнісній та рефлексивній сферах . Усвідомленому входженню в педагогічну професію сприяє безперервний саморозвиток майбутніх педагогів.

Ключові слова: професійне й особистісне становлення майбутнього педагога, суб'єкт професіоналізації, педагогічна майстерність, тенденції.

Аннотация. В статье проанализованы особенности становления будущего педагога как субъекта профессионализации в условиях евроинтеграционных процессов. Приведены результаты исследований процесса профессионального и личностного становления будущих учителей в период обучения в педагогическом вузе. Виявлены определенные тенденции такого процесса, который имеет гетерохронный характер, что прослеживается в целе-мотивационной, когнитивной, процессуально-деятельностной и рефлексивной сферах. Осознанному вхождению в педагогическую профессию содействует непрерывное саморазвитие будущих педагогов.

Ключевые слова: професіональне і личностне становлення
будущого педагога, суб'єкт професіоналізації, педагогічне
майстерство, тенденції.

Постановка проблеми. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ ст.» визначила стратегію розвитку освіти в Україні, пріоритетні напрями та шляхи створення системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного особистісного та професійного зростання особистості. Серед вагомих пріоритетів національної освіти у контексті концепції «Нова українська школа» є підвищення статусу педагогічної професії, формування цілісної, різнобічно розвиненої особистості громадянина-патріота-інноватора. Визначальною фігурою у цьому процесі постає вчитель, діяльність якого спрямована на зміцнення інтелектуального та духовного потенціалу нації. В умовах поширення євроінтеграційних процесів, виникла потреба модернізації системи вищої освіти в Україні за багатьма об'єктивними причинами, що зумовлені соціокультурними та інформаційними викликами. Мета вищої освіти – підготовка висококваліфікованого педагога, знання та вміння якого мають відповідати потребам сучасного інформаційного суспільства. Також виникає необхідність змін у системі освіти: потреба навчити майбутніх педагогів оволодівати знаннями впродовж життя, самостійно вирішувати життєві та професійні проблеми, прагнути до постійного саморозвитку.

Мета статті: виявити та проаналізувати особливості становлення майбутнього педагога у як суб'єкта професіоналізації у педагогічному виші.

Проблемі професійної підготовки фахівця і педагога зокрема присвячено чимало досліджень (В.П. Андрущенко, І.Д. Бех, І.А. Зязюн, Н.В. Кузьміна, Н.Г. Ничкало, В.Ф. Орлов, К.К. Платонов, В.О. Сластьонін, В.В. Чебишева, Л.О. Хомич, В.Д. Шадриков, І.С. Якіманська та ін.). Проте недостатня увага приділяється проблемі особливостей становлення майбутнього педагога як суб'єкта професіоналізації, активності особистості, що передбачає формування знань, умінь та навичок цілепокладання, планування, реалізації наміченого [1, 4, 5, 7, 9].

Розглянемо результати дослідження у сфері професіоналізації майбутніх педагогів. Привертають увагу наукові розвідки Ю.П. Поваренкова, який зазначає, що під час професіоналізації відбувається «зближення» людини і професії: рух людини до професії і рух професії до людини. Це стає можливим завдяки творчій активності суб'єкта професіоналізації з оптимізації, перебудові професії [8, с. 44]. Ученим досліджено та описано динаміка професійного становлення майбутніх педагогів вишу. Так, на першому курсі під час реалізації шкільного досвіду студент стикається з певними труднощами: навіть відносно невисоких навчальних результатів він досягає шляхом великої напруги своїх енергетичних можливостей. Низька результативність навчання при високих

енерговитрат заставляє студента замислитися щодо правильності, адекватності способів навчальної діяльності, яка має відповідати вимогам вищої школи.

Осмислення такої необхідності приходить до студента в кінці першого – початку другого року навчання. Цей момент слід вважати критичним, оскільки він пов'язаний з прийняттям студентом конкретної ситуації професійного розвитку і початком наступного етапу становлення професіонала. Невисока успішність у студентів другого курсу свідчить про те, що навчальна діяльність у цей час фактично відсутня (набуті шкільні її форми відкинуті, а нові ще не сформовані). І вся їх увага зосереджена на виробленні нових способів навчально-пізнавальної активності. Становлення нових форм навчальної діяльності, яку називають навчально-академічною, завершується в кінці другого курсу, що і призводить до різкого стрибку академічної успішності і навченості на третьому курсі [8].

На четвертому курсі соціальна ситуація розвитку змінюється: з навчально-академічної вона перетворюється на навчально-професійну. Нова ситуація фіксується в ході педагогічної практики, у межах якої студенти стикаються не з навчально-пізнавальними, а з професійними задачами. Їх розв'язання переконує студентів у тому, що накопичені на 1-3 курсах фундаментальні знання вимагають перетворення їх у зручну для передачі учням форму. Зниження академічної успішності на четвертому курсі свідчить, що активність студентів в основному спрямована на перетворення академічних знань, на включення їх в якості предметних в структуру професійної діяльності, елементи якої починають формуватися в ході педагогічної практики [8].

Таким чином, на четвертому курсі відбувається диференціація форм активності студента: по-перше, починає складатися система професійно-педагогічної діяльності у формі навчально-професійної, а по-друге, навчально-академічна успішність змінює свою спрямованість – із засобів накопичення фундаментальних знань вона перетворюється в засіб формування професійної діяльності, завершувальний етап становлення якої відбувається на стадії самостійної роботи у школі.

Аналіз виділених Ю.П. Поварєнковим тенденцій професійного розвитку особистості на стадії навчання у виші переконує нас у тому, що цей процес має гетерохронний характер. З формальної точки зору, нерівномірність проявляється у різних стрибках показників, що визначають різні аспекти професійного становлення особистості. Провідним напрямом нерівномірності постають кризи професійного розвитку, що супроводжується зниженням академічної успішності і навченості студентів, зростанням тривожності, невдоволеності собою і навчанням, загальним порушенням душевної рівноваги. Про ці тенденції зазначено у працях Н.В. Кузьміної та її послідовників [5].

Проведене нами дослідження підтверджує наявність закономірності нерівномірності, виявлене Ю.П. Поварєнковим, щодо етапів професійного становлення майбутнього педагога-вихователя [2]. Зокрема, дослідження

мотиваційної сфери студентів здійснювалося поетапно в різних регіонах України. Нами проаналізовано мотиви вибору професії педагога, розвиток професійної мотивації у процесі вивчення педагогічних дисциплін і різних видів практики, що дозволило в динаміці простежити розвиток педагогічної і виховної спрямованості майбутніх учителів. Так, на першому курсі виявлено спонукальні чинники, що зумовлюють причину вибору педагогічної професії і дають змогу визначити сутнісні ознаки у ставленні до виховної діяльності. З цією метою нами використовувалася анкета для визначення професійної придатності абітурієнтів [3]. Половина першокурсників (54%) до провідних – відносить професійні мотиви: інтерес до учительської праці, любов до дітей, бажання спілкуватися з ними, потім виділено навчально-пізнавальні мотиви (39,2%) (привабливість роботи з улюбленим предметом), мотиви соціальної ідентифікації (вибір обраної професії під впливом улюблених учителів (26%), батьків-педагогів, друзів).

Проте професійний мотив – можливість виховувати і вчити молодь – є привабливим лише для третини першокурсників. Переважна частина студентів не усвідомлює виховну сутність професії педагога, її соціальну значущість, а також можливості педагогічної професії у плані самореалізації своїх здібностей, нахилів. Тому під час вивчення курсу педагогіки передбачалося дослідити процес подальшого розвитку мотиваційної сфери майбутніх учителів, а також спонукальні чинники розвитку пізнавального інтересу до проблем виховання й освіти, що давало б можливість визначити ефективність розвивальної технології, на основі якої був побудований курс педагогіки. Аналіз мотиваційної сфери, як зазначалося, відображає потреби особистості, які постають основою задоволеності вчительською професією і характеризують міру емоційного ставлення до неї майбутніх педагогів. Чим більше привабливих сторін у своїй професії вбачає студент, тим успішніше він вирішує професійні завдання і тим більш усталеним є його ставлення до майбутньої діяльності [2].

Тому одночасно із дослідженням мотиваційної сфери студентів постійно вимірювався індекс задоволеності різними видами навчальної діяльності, а також різними видами педагогічних практик. Він варіює у межах від -1 до +1.

За результатами опитування зазначимо, що 85% опитуваних висловили задоволеність новою технологічною побудовою курсу педагогіки, індекс задоволеності становить 0,53. За допомогою методу полярних профілів визначався коефіцієнт значущості (К.З.), який теж варіює у межах від -1 до +1. Останній дозволив виявити причини, що сприяють набуттю основ виховної майстерності. Викликають задоволення у студентів такі чинники: систематичність, послідовність (0,89), виділення суттєвого у процесі викладання навчального матеріалу, чітка організація кожного етапу заняття (0,87), сприятлива емоційна атмосфера (0,81), побудова навчального заняття як системи педагогічних задач (0,79), спонукування студентів до самовиховної, самоосвітньої діяльності (0,7), постійний зв'язок теоретичних положень із шкільною практикою, опора на передовий педагогічний досвід (0,5).

Отримані результати свідчать про значне підвищення показників професійної та пізнавальної мотивації, а також мотивів самореалізації майбутніх учителів.

Подальша експериментальна робота показала постійне зростання рівня засвоєння студентами теоретичних знань і сформованості практичних умінь. Ці висновки підтверджують результати узагальнюючих контрольних робіт, які містили ряд завдань проблемного характеру. Якість знань студентів експериментальних груп становила: з педагогіки – 84,3%, з історії педагогіки – 89,3%, з основ педагогічної майстерності – 90,2%, з технології навчально-виховного процесу – 91,3%.

Переконали дані були одержані нами під час дослідження динаміки педагогічної спрямованості майбутніх учителів у процесі проведення різних видів педагогічних практик (неперервної, навчаючої, стажерської). Вимірювався, насамперед, індекс задоволеності педагогічною діяльністю практикантів – J. На I, III, V курсах даний показник відповідно становить – 0,41; 0,56; 0,68, що свідчить про наявність тенденції до підвищення рівня задоволеності обраною професією.

Звертання до методики полярних профілів дало можливість виявити причини окресленої тенденції. За результатами 1 зрізу, проведеного після неперервної практики на II курсі, домінували мотиви, які не були безпосередньо пов'язані з предметом виховної діяльності, такі, як наприклад, вимоги методистів до практикантів (0,43), умови проведення практики (0,4), а потім вже професійні мотиви. 2-ий (на IV курсі) і 3-ій (на V курсі) зрізи, проведені після навчаючої і стажерської педагогічної практики, засвідчили суттєві зміни в ієрархії мотивів виховної діяльності. Домінуючими виявилися мотиви, які пов'язані з потребою одержати бажаний продукт зазначеної діяльності, а саме потреба майбутніх педагогів розвивати ініціативу, самостійність учнів (0,78; 0,87); активізувати їх пізнавальну діяльність (0,68; 0,92); приваблює сам процес спілкування з дітьми (0,72; 0,81); можливість сприяти розвитку особистості (0,51; 0,78).

Далі висувуються мотиви самореалізації, які базуються на відповідності змісту педагогічної роботи і здібностей, особистісних властивостей майбутніх учителів. Це свідчить про: можливість реалізації студентами своїх професійних якостей (0,58; 0,63) і здібностей (0,65; 0,83), потреби у самостійності (0,52; 0,6); прагненні застосувати набуті знання на практиці (0,73; 0,83). Зріс рівень знань випускників порівняно з молодшими курсами (0,16; 0,68).

Важливо відзначити тенденції у структурі мотивів з 1 до 5 курсу за результатами зрізів на 1, 3, 5 курсах. Так, особистісному і професійному саморозвитку майбутніх учителів допомагало зростання таких показників як можливість сприяти розвитку особистості (0,24; 0,51; 0,78), реалізація професійних якостей (0,26; 0,58; 0,63). Значно виражено у студентів прагнення до самостійності (0,18; 0,52; 0,6), можливість застосувати знання на практиці (0,31; 0,73; 0,83). Також виражена потреба активізувати пізнавальну діяльність учнів (0,34; 0,68; 0,92), потреба розвинути ініціативу,

самостійність учнів (0,37; 0,78; 0,87), потреба у спілкуванні з дітьми (0,38; 0,72; 0,81), відповідність роботи наявним знанням і вмінням студента (0,16; 0,59; 0,68), творчий характер виховної діяльності педагога (0,33; 0,66; 0,85), сприятливе професійне середовище (0,4; 0,38; 0,51) [2].

Отже, результати проведеного дослідження націлюють майбутніх учителів на постійний саморозвиток, самовдосконалення, які постають пріоритетними чинниками їх професійного становлення. Саморозвиток – це усвідомлене самостійне «творення» себе з метою ефективної і продуктивної самореалізації в різних обставинах життя в системі соціальних і професійних зв'язків і відносин, в яких діє людина. Проблема саморозвитку педагога у процесі професійної діяльності досліджувалася А.К. Марковою, Л.М. Мітіною, В.І. Вачковим, В.А. Семиченко. У цих працях наголошувалося на значенні саморозвитку педагога для його професійного зростання і профілактики емоційного вигорання. За А.К. Марковою, здатність до саморозвитку стає важливою професійно-особистісною якістю педагога [6]. Механізм професійного саморозвитку вміщує усвідомлення труднощів у своїй діяльності, аналіз їх причин і умов виникнення, їх переосмислення і постановка певних цілей та завдань. Саморозвиток фахівця відбувається в умовах адаптації до професії і пов'язаний з вибором стратегії професійного розвитку на основі осмислення ролі професії і себе у професії. Водночас осмислюється сутність педагогічної професії та її особливостей.

Відтак, як свідчать результати досліджень, особистісне і професійне становлення майбутнього педагога передбачає цілеспрямовану наполегливу діяльність і насамперед постановку мети, визначення спонукальних чинників професіоналізації, зокрема системи навчально-пізнавальних мотивів. Останнє означає реалізацію найсильнішого сильного бажання здобути професію вчителя, яке виникло під впливом мрії з дитинства батьків, улюблених учителів або, навпаки бажання стати кращим учителем порівняно з тими, які були у їх школі; знайомих, власних бажань.

Доведено, що початковий етап професіоналізації студентів передбачає складання відповідного плану, послідовних етапів, системи заходів щодо досягнення поставленої мети – оволодіти основами професійної майстерності і в подальшому – набуті професіоналізму. Тобто досягнення мети повинно мати планомірний характер і залежить від особистості майбутнього педагога, включаючи її особистісні досягнення. Успіх, як відомо, це результат неухильного виконання певних ретельно спланованих дій цілеспрямованої людини.

Важливо, як показують результати дослідження, постійно стимулювати свою ініціативу в оволодінні основами педагогічної майстерності, яка допомагає швидше реалізувати намічені цілі, наприклад, збагачувати свій кругозір, рівень освіченості шляхом читання літератури, відвідування бібліотек, театру, виставок, музеїв; цікавитися історією розвитку педагогічної думки, вивчати життя і твори видатних педагогів (Я.А. Коменського, К.Д. Ушинського, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського та ін.) і водночас знайомитися з новинками педагогічної літератури, читати

педагогічні часописи, вивчати досвід передових педагогів, особливості діяльності авторських шкіл. До них можна віднести гуманістичну виховну систему в Павлиській середній школі, створену видатним педагогом В.О. Сухомлинським; метод опорних сигналів, уроки відкритих думок, які винайшов В.Ф. Шаталов; унікальну систему навчально-виховної роботи, розроблену О.А. Захаренком. Школа О.А. Захаренка постала як центр культурно-виховуючого середовища села Сахнівка Черкаської області; авторську школу М.П. Гузика, у м. Південне Одеської області, яка набула статусу експериментальної школи всеукраїнського рівня з проблем організації диференційованого особистісно орієнтованого навчання, розвитку та виховання школярів. [10, с. 35-43].

Для розширення кругозору майбутні педагоги можуть здійснювати екскурсії по визначним місцям, пов'язаних з педагогічною професією, зокрема відвідувати педагогічні музеї, наприклад, у Будинку вчителя в Києві, Ковалівську ЗОШ на Полтавщині, Павлиську школу у Кропивницькій області, музей книги в Острозі. Особистісному і професійному становленню майбутніх педагогів сприяє спілкування з кращими вчителями, батьками; важливо сформувати прагнення набутти практичний досвід педагогічної роботи з дітьми. З цією метою студенти мають працювати в оздоровчих таборах, дитячих центрах, керувати гуртками. Цілеспрямовано формувати власну бібліотеку з кращих світових та вітчизняних творів, зокрема збирати педагогічні твори; відеотеку з кінофільмами про педагогічну професію, видатних педагогів, відомих просвітителів. Крім того студенти з першого курсу залучаються до активної науково-педагогічної діяльності, вчать писати реферати, статті, розробляти інноваційні проекти. Професійному становленню майбутніх педагогів сприяє участь у науково-дослідній роботі: участь у наукових гуртках, науково-практичних конференціях, семінарах; виконання бакалаврських та магістерських робіт, що пов'язані з актуальною педагогічною проблематикою. Отже, цілеспрямовані студенти завжди знаходять час для самоосвіти, підвищення якості навчання, набуття практичного досвіду роботи з різними категоріями дітей та молоді з метою оволодіти основами педагогічної майстерності.

Майбутні педагоги мають зрозуміти, що якісна професійна підготовка й особистісне зростання вкрай необхідні у період педагогічної практики та у подальшій роботі, оскільки багато дітей, підлітків, молоді, батьків і просто дорослих потребують серйозної психолого-педагогічної допомоги у питаннях розвитку особистості, освіти і навчання, пошуку сенсу та місії життя, вибору професії, орієнтації в різних проблемах тощо. Для цього треба задіяти свій розум, здібності й енергію. Відомий такий вислів: допомагаючи іншим, ми сприяємо вирішенню власних проблем.

Для майбутнього педагога професійно необхідно навчитися спілкуватися, гармонічно вибудовувати відносини, а також розвивати здатність гармонійного спілкування з оточуючими, тобто різними категоріями дітей та дорослих.

Слід постійно поповнювати і поглиблювати свої знання, акумулюючи їх з оточуючого життя, з досвіду. Майбутні педагоги мають орієнтуватися на моделі успішних педагогів-професіоналів. Студентам важливо засвоїти технології проектування й організації творчої діяльності майстрів. Такі вчителі професійно володіють методами та технологіями навчання, виховання і розвитку своїх учнів. Вони планують процес досягнення своїх цілей, вірять у свої можливості, досягають поставленої мети, приділяючи найбільший час реалізації задуманого. Професіонал володіє мистецтвом прихилити до себе колег, дітей, батьків, спираючись на позитивне в кожній людині. Він завжди налаштований позитивно. Успішний педагог постійно продумує свої дії. Педагог-майстер висловлює свою думку відносно будь-якого питання тільки після ретельного вивчення проблеми. Майстру притаманна доброзичливість по відношенню до інших. Він намагається не відставати від життя, активно цікавиться всім, що відбувається у світі, а не тільки в сфері педагогічної професії. Він розуміє, що його успіх залежить від якісної роботи і послуг, консультацій, які він надає дітям, батькам, колегам. У нього сформувалася звичка якісно робити свою справу.

Головне, що усвідомивши свою місію та мету, педагог-майстер розуміє, що для досягнення мети слід постійно реалізовувати свої дії (І.А. Зязюн), долаючи труднощі, обставини, докладаючи певні зусилля [4]. Майбутні вчителі мають усвідомити, що успіх приходить до таких педагогів, які активно діють, можуть протистояти труднощам, і знаходять у собі сили ставити перед собою нові більш складні завдання. Вивчаючи передовий педагогічний досвід, студенти набувають ціннісний досвід, який допомагає вирішувати ускладнюючі проблеми. У майбутніх педагогів формується віра у прекрасне майбутнє дитини, у те, що кожна дитина обдарована, талановита і спроможна реалізувати свої таланти за допомогою педагога-наставника.

Таким чином, постійний саморозвиток молоді у студентському віці стимулює освоєння педагогічної професії, її особистісне та професійне становлення як суб'єкта професіоналізації. Входження у новий навчально-професійний вид діяльності ставить нові вимоги до особистості і діяльності майбутніх педагогів, спрямовуючи їх на цілеспрямоване оволодіння основами професійної майстерності у мінливих умовах сьогодення.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Дубасенюк О.А. Професійна педагогічна освіта: методологія, теорія, практика : монографія / О.А. Дубасенюк. Т. 2. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 376 с.
3. Методы системного педагогического исследования / Под ред. Н.В. Кузьминой. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1980. – 172 с .

4. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія / І.А. Зязюн. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
5. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения ПТУ. – М.: Высш. шк., 1989. – 167 с. – С. 36.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
7. Педагогічна майстерність. Хрестоматія: навч. посіб. – Упоряд.: І.А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.;– К.: Вища шк., 2006. – 606 с.
8. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека [Текст] / Ю.П. Поваренков. – М.: Издательство УРАО, 2002. – 160 с. – С. 44.
9. Сластенин В.А. и др. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 576 с.
10. Теоретичні і методичні засади розвитку і самовдосконалення особистості педагога-новатора в контексті модернізації нової української школи: зб. наук. праць / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во Євенок О.О. , 2017. – 287 с.

Анотація. У статті проаналізовано особливості становлення майбутнього педагога як суб'єкта професіоналізації в умовах євроінтеграційних процесів. Наведено результати дослідження процесу професійного й особистісного становлення майбутніх учителів протягом навчання у педагогічному виші. Експеримент засвідчив подальший розвиток мотиваційної сфери майбутніх учителів, а також виявлено спонукальні чинники розвитку пізнавального інтересу до проблем виховання й освіти. Простежено зростання рівня засвоєння студентами теоретичних знань і сформованості педагогічних умінь, позитивну динаміку педагогічної спрямованості майбутніх учителів у процесі проведення різних видів педагогічних практик. Підтверджено важливість розвитку комунікативної сфери майбутніх педагогів, а також їх здатність до гармонійного спілкування з різними категоріями дітей та дорослих, їх орієнтація на моделі успішних педагогів-професіоналів. Виявлено певні тенденції такого процесу, який має гетерохронний характер, що простежується у ціле-мотиваційній, когнітивній, процесуально-діяльній та рефлексивній сферах. Усвідомленому входженню в педагогічну професію сприяє безперервний саморозвиток майбутніх педагогів.